

MIRTEMIR

QO'LYOZMALARINING ARXIVLARDA SAQLANISHI VA UMUMIY TAVSIFI

Preservation and General Description of Mirtemir's Manuscripts in Archives

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston xalq shoiri Mirtemir asarlarining qo'lyozmalari, ularning Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyida saqlanishi, holati va umumiy tavsifi xususida so'z boradi. Ta'kidlash joiz, Mirtemir asarlarining hamma qo'lyozmalari ham saqlanib qolmagan. Masalan, qirg'iz xalqining "Manas" eposining o'zbekcha tarjimasi qo'lyozmalari ma'lum sabablarga ko'ra yo'qolgan. Biroq O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyining "Shoir va yozuvchilar arxivi"da Mirtemirning matniy-qiyosiy tadqiqotlar uchun yetarli darajada bir qancha qo'lyozmalari saqlanmoqda. Mazkur qo'lyozma manbalar matnshunos tadqiqotchilarni kutib turibdi. O'rni kelganda aytish lozim, shu kunga qadar Mirtemir qo'lyozmalari matniy-qiyosiy tadqiq etilmagan. Ushbu maqolada ana shu qo'lyozmalar xususida to'xtalib o'tamiz.

Kalit so'z va so'z birikmalari: Mirtemir, qo'lyozma, matnshunoslik, manbashunoslik, she'rlar, maktub, pyesa, siyosat, zamon, ijtimoiy hayot, arxiv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются рукописи произведений народного поэта Узбекистана Миртемира, вопросы их хранения в Государственном музее литературы имени Алишера Навои, их состояние и общая характеристика. Следует отметить, что не все рукописи произведений Миртемира сохранились. Например, рукописи узбекского перевода киргизского народного эпоса «Манас» по определённым причинам были утрачены. Вместе с тем в «Архиве поэтов и писателей» Государственного музея литературы имени Алишера Навои Академии наук Республики Узбекистан сохранился ряд рукописей Миртемира, вполне достаточных для проведения текстологических и сравнительно-текстологических исследований. Данные рукописные источники ждут своих исследователей-текстологов. Следует отметить, что до настоящего времени рукописи Миртемира не подвергались текстологическому и сравнительно-текстологическому исследованию. В данной статье мы остановимся на рассмотрении этих рукописей.

Ключевые слова: Миртемир, рукопись, текстология, источниковедение, стихотворения, письмо, пьеса, политика, эпоха, общественная жизнь, архив.

Abstract. This article discusses the manuscripts of works by Mirtemir, the People's Poet of Uzbekistan, covering their preservation, condition, and general

**Dilmurod
DO'SBEKOV,**
O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi
Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi
stajyor-tadqiqotchisi

E-mail: ddustbekov@gmail.com

ORCID ID:

0009-0008-1429-0869

Yetib kelgan/ Received:
04.09.2026

Qabul qilingan /
Accepted: 07.09.2026

characteristics at the Alisher Navoi State Museum of Literature. It is worth noting that not all manuscripts of Mirtemir's works have survived; for instance, the manuscripts of his Uzbek translation of the Kyrgyz epic "Manas" were lost for various reasons. Nevertheless, the "Archive of Poets and Writers" at the Alisher Navoi State Museum of Literature (under the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan) houses a sufficient number of Mirtemir's manuscripts to enable comparative textual research. These manuscript sources await textual scholars. It should be mentioned that, to date, Mirtemir's manuscripts have not been subjected to comparative textual analysis. This article focuses on these manuscripts.

Keywords: *Mirtemir; manuscript, textual criticism, source studies, poems, letter; play, politics, era, social life, archive.*

Kirish. Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi arxivida Mirtemir asarlarining qo'lyozmalari saqlanmoqda. Mazkur qo'lyozmalar 2005-yilda tavsif qilingan. O'sha davrda Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi arxivchisi Rahima Sharafuddinova tomonidan tavsiflangan Mirtemir qo'lyozmalari she'rlar, tarjimalar, publitsistika, "Zamondosh va do'stlar haqida" (esdaliklardan), qaydlar hamda Mirtemir haqida xotiralar kabi bo'limlarga bo'lib, tavsiyalar berilgan.

Maqsad va vazifa. Mirtemir qo'lyozmalari shoir yashagan davr, mavjud tuzum va undagi ijtimoiy munosabatlar haqida ma'lumot berishi bilan xarakterlanadi. Shoir har bir voqea-hodisaga o'z munosabatini bildirishga uringan, ammo o'sha davrda hukmron mafkura nuqtayi nazaridan o'zi istamagan tarzda munosabat bildirishga majbur bo'lgan bo'lishi ham mumkin. Ayrim qo'lyozma manbalar zamonasozlik, mustamlaka zulmi ostida bitilgandek taassurot uyg'otadi.

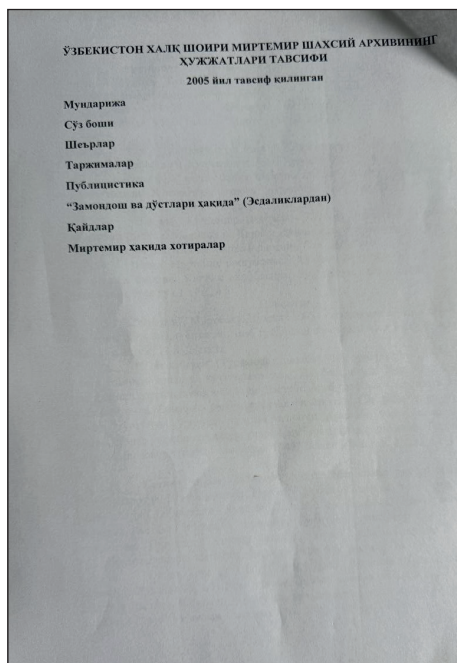
Mirtemir asarlari qo'lyozmasi shu paytgacha qadar mufassal tadqiqqa tortilmagan. Shu rakursdan yondashilganda, shoir asarlarining matniy-qiyosiy tadqiq etilishi o'tgan asrdagi ijtimoiy-madaniy hayot, milliy adabiy jarayon, qolaversa, siyosiy va mafkuraviy vaziyat xususida aniq tasavvur hosil qilishga yordam berishi bilan ahamiyatlidir.

Adabiy manbashunoslik aspektida dolzarblik kasb etishi mumkin bo'lgan ushbu tadqiqot birlamchi manbalarga murojaat qilingan holda olib borilishi izlanishlarning yanada muhimligini oshirishga xizmat qiladi.

Muxtasar aytganda, Mirtemir shaxsiy arxividagi hujjatlar tavsifi bilan yaqindan tanishish jarayonida shoirning ijodiy laboratoriyasiga yanada yaqinroq kirish imkoniga ega bo'lamiz. Uning qo'lyozma matnlarga kiritgan tuzatish va o'zgartirishlarining sabablarini, qolaversa, mazkur o'zgartirishlarga olib kelgan tashqi omillarni tadqiq etish orqali ijodkor yashagan muhit haqidagi qarashlarimizni oydinlashtirib olishimiz mumkin. Mazkur maqsad va vazifalarni amalga oshirish bugungi matnshunos va adabiy manbashunos tadqiqotchilar oldida turgan muhim masalalardan biridir.

Usullar. "Mirtemir asarlari qo'lyozmalarining matniy-qiyosiy tadqiqi" mavzusi doirasida olib borilayotgan tadqiqotimiz qiyosiy hamda kontekstual metod asosida olib borilmoqda. Mazkur usullar orqali Mirtemir shaxsiy arxivida mavjud hujjatlarni matniy-qiyosiy tadqiq etish rejalashtirilgan. Tadqiqot jarayonida Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi arxivida saqlanayotgan O'zbekiston xalq shoiri Mirtemir shaxsiy arxivi hujjatlari birlamchi manba o'laroq tadqiqqa tortilgan.

Natija va mulohazalar. Alisher Navoiy nomidagi davlat adabiyot muzeyida saqlanayotgan Mirtemir shaxsiy arxivi hujjatlarini o'rganish jarayonida 2005-yilda amalga oshirilgan (1-rasm) tavsifda biroz chalkashliklar borligiga guvoh bo'ldik. Jumladan, 148-tartib raqamli hujjatdan keyin 267-raqamli hujjat tavsifi berib ketilgan. Oradagi 119 ta hujjat tashlab ketilgan yoki texnik xato sabab tartib raqam berishda xatolikka yo'l qo'yilgan. Tadqiqot davomida mazkur noaniqlikka oydinlik kiritish ham rejalashtirilgan.

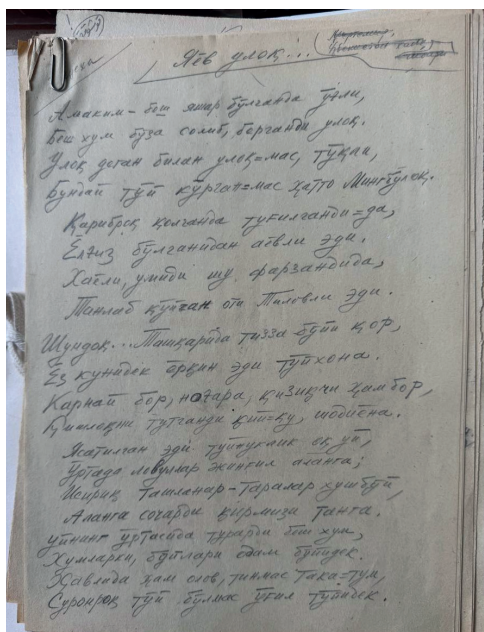
(1-rasm: 2005-yilda Mirtemir shaxsiy arxivi tavsifi)

Endi bevosita tavsifga kelsak, mazkur hujjat “O‘z to‘g‘rimda uch-to‘rt og‘iz so‘z” degan adibning o‘zi yozgan tarjimai hol bilan boshlanadi. Hujjat 20,8 x 29,5 sm formatli oq qog‘ozga, yozuv mashinkasida bitilgan. Ayni shu mazmundagi yana bir hujjat mavjud bo‘lib, u 20,5 x 29,5 formatdagi sarg‘ish rangli qog‘ozga qora qalam bilan yozilgan. Dastxat kirill alifbosida bo‘lib, hujjatning oxirgi sahifasida arab grafikasida ayrim so‘zlar keltirilgan.

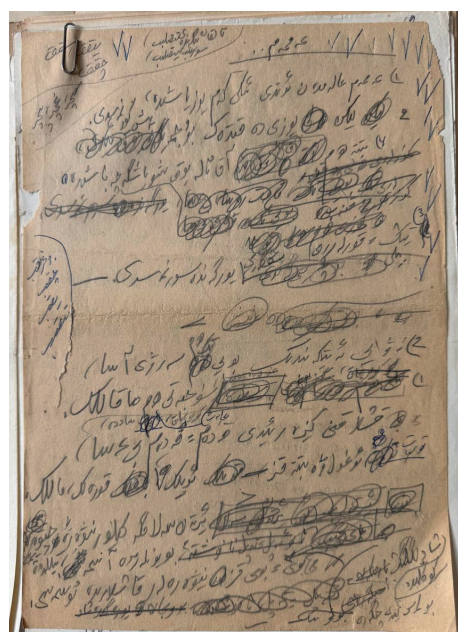
Arxivning Mirtemir pyesalari jamlangan bo‘limda ham eski o‘zbek yozuvida bitilgan qimmatli qo‘lyozmalar mavjud. Tavsifga ko‘ra, mazkur bo‘limda adabiy jamoatchilikka ma‘lum bo‘lmagan bir qator sahna asarlarining qo‘lyozmalari haqida so‘z boradi. “Onaxon” (Sarg‘ish qog‘ozga, binafsha siyoh bilan bitilgan mazkur qo‘lyozma eski o‘zbek yozuvida); “Yurt qayg‘usi” (ushbu manba eski o‘zbek yozuvida bitilgan pyesaning qoralama variant bo‘lib, sarlavha va “to‘rtinchi ko‘rinish” degan so‘zlar ustiga chiziq tortilgan. Birinchi sahifaning yuqoridan chap tomonida “1947” sanasi qo‘yilgan.); “Sag‘ana” (ikkinchi parda); “oq it, qora it – bari-bir it!” (birinchi parda, birinchi ko‘rinish. Eski o‘zbek yozuvi asosida bitilgan asarga ko‘plab tuztishlar kiritilgan, so‘zlar chizilgan, o‘chirilgan).

Shuningdek, “Shodiyona”, “Zar kokil...” (balet librettosi), “Ochil – Onaxon” kabi pyesalar, bundan tashqari “Qari bilganini pari bilmas”, Minnatdorlik” singari nasriy asarlarning qo‘lyozmalari ham mavjud.

Mirtemir shaxsiy arxivining katta qismini, albatta, she‘rlar va ularning turli variantlarda bitilgan nusxalari tashkil etadi. Qo‘lyozmalarning ayrimlari eski o‘zbek yozuvida, ayrimlari esa kirill alifbosida bitilgan (2– va 3-rasm).

(2-rasm: Mirtemir she‘rlari qo‘lyozmasi)

(3-rasm: Mirtemir qo‘lyozmasi)

Shuningdek, she'rlarning askari yozuv mashinkasida terilgan va keyinchalik ularning ba'zilar qo'lda tahrir qilinib, turfa tuzatishlar kiritilgan.

Shoir she'rlarining rus tiliga qilingan tarjimalari ham arxiv hujjatlari tarkibidan joy egallagan. Tarjimonlar sifatida R.D.Maroli va S.I. Lichkin ko'rsatilgan.

Mirtemir shaxsiy arxivining salmoqli qismini uning publitsistik asarlari qo'lyozmalari band etgan. Tavsiflangan hujjatlarni ko'zdan kechirish davomida Mirtemir Pushkinga o'zgacha mehr qo'yanini payqash mumkin. Qo'lyozmalar orasida "Pushkin ertaklari haqida", "Pushkin lirikasi haqida", "Daho..." singari sarlavhalar ostida eski o'zbek yozuvi hamda yozuv mashinkasida kirill alifbosida bitilgan maqolalarni uchratish mumkin. Shuningdek, davrning ijtimoiy-madaniy muhitidan muchda beruvchi turfa materiallar ham mavjud. Mehnatkashligi bilan nom qozongan adib har bir qo'lyozma matn ustida astoydil ishlagani manbalardan ham ko'rinib turibdi. Jumladan, Mirtemirning "urgut va burgut" nomli maqolasi matni ustida qora Qalam va binafsha siyoh bilan qator tuzatishlar kiritilganini ko'rish mumkin.

Adib haqida mavjud tasavvurlarni yanada boyitishga xizmat qiluvchi manbalar, bu – Mirtemir haqidagi xotiralardir. Arxiv hujjatlari tarkibida bunday xotiralar anchagina. Mahmudali Yunusov – "Zako yarqirardi peshonasida", Nosir Fozilov – "Yaxshilarga yondashib", Malik Murodov – "Folklor mening ruhimga yaqinligini sezardim", Erkin Vohidov – "Mirtemir haqida so'z", Abdulla Oripov – "Ustoz Mirtemir xotirasiga", Haydar Muhammad – "Dilda qolgan lavhalar", To'ra Sulaymon – "O'zbek she'riyatining ma'nosi", Barat Isroilov – "She'riyatga sadoqat" va "So'nggi suhbat", Tohir Zufarov – "Shoir haqida ilk xotira", Nazarmat – "Bir she'r tarixi", Olimjon Xoldor – "Ustoz ruhiga ta'zim" kabi yana o'nlab xotiralar Shular jumlasidandir.

Mazkur tavsifni tadqiq etish davomida arxiv hujjatlari 322 ta emas, balki 204 ta ekani xususida yakuniy xulosaga keldik.

Ayni paytda Fanlar akademiyasi tasarrufidagi Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyini yangi binoga ko'chirishga tayyorlash bilan bog'liq jarayon ketayotir. Bu jarayonda arxiv hujjatlari qayta sanoqdan o'tkazilgani bois Mirtemir qo'lyozmalari tavsifi tartib raqamlaridagi chalkashlik bir tomonga yechilishi mumkin.

Yakuniy sanoq ishlaridan keyin ma'lum bo'lishicha, ayni kunda Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi arxivida Mirtemirga oid 17 ta papkada jami 3 826 varaqdan iborat hujjatlar saqlanmoqda.

Xulosa. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyida saqlanayotgan Mirtemirning shaxsiy arxivi qayta tavsiflanmog'i va avvalgi tavsiflash jarayonida yo'l qo'yilgan xato-kamchiliklarni bartaraf etish choralari ko'rilmog'i lozim.

Shuningdek, Mirtemir shaxsiy arxivining katalogini ishlab chiqish va chop etish masalasi ham kun tartibidagi muhim vazifalardan biridir.

Matnshunos va adabiy manbashunos tadqiqotchilar kelgusida Mirtemir asarlarini janrlarga bo'lib o'rganishlari ham maqsadga muvofiqdir. Ana Shunda mazkur manbaning yanada yangi qiralarini kashf etish imkoni tug'ilishi mumkin.

Adabiyotlar / References

Birlamchi manbalar

1. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi davlat adabiyot muzeyi "Shoir va yozuvchilar arxivi"da saqlanayotgan O'zbekiston xalq shoiri Mirtemir shaxsiy arxivi hujjatlari tavsifi. (Tavsifchi: Rahima Sharafiddinova. 2005.)

-
2. Mirmemir. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent, “O‘zSSR davlat badiiy adabiyot” nashriyoti, 1958. – B. 500.
 3. Mirtemir. *Do‘stlar davrasida*. – Toshkent, “Yosh gvardiya” nashriyoti, 1980. – B.160.
 4. Otayor. *Mirtemir (esse)*. – Toshkent, “Yosh gvardiya” nashriyoti, 1986. – B. 157.
 5. Baxtiyor Qurbonboyev. *Do‘stlik va qardoshlik kuychisi*. – Toshkent, “Fan” nashriyoti. 1981. B. 62.

Internet manbalari:

6. https://uz.wikipedia.org/wiki/Mirtemir_Tursunov
7. <https://www.ziyouz.uz/ru/literatura/literatura-sovetskogo-perioda/187--1910-1972>
8. <https://kh-davron.uz/kutubxona/multimedia/30-may-atoqli-shoir-mirtemir-tavallud-topgan-kun.html>
9. <https://kitobxon.com/ru/yozuvchi/mirtemir>

“ADABIY MEROS” JURNALIGA QABUL QILINADIGAN MAQOLALARGA QO‘YILADIGAN TALABLAR

Nashrga original, ilgari nashr qilinmagan maqolalar va jurnal mavzusiga mos keladigan materiallar qabul qilinadi.

Original maqolaning hajmi (annotatsiya, kalit so‘z va so‘z birikmalari hamda foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati bundan mustasno) 1 intervaldan 10-12 betdan oshmasligi kerak.

Matn – Microsoft Word.

Format – A4.

Matnning ikki yonida qoldiriladigan o‘lcham – 2 sm.

Shrift – Times New Roman.

Shriftning kattaligi – 14.

Qatorlar oralig‘i – 1. xat boshi – 1,25.

Maqolalar o‘zbek, rus, ingliz, turk tillarda qabul qilinadi.

Maqolaning tuzilishi quyidagicha tavsiya etiladi:

Qo‘lyozmaning nomi:

Maqola va boshqa materiallar sarlavhasi qisqa, Mazmunga muvofiq va 12 so‘zdan oshmasligi kerak.

Mualliflar:

Mualliflarning to‘liq nomlari quyidagi tartibda qayd etilishi kerak: ismi, otasining ismi, familiyasi, ikki yoki undan ortiq mualliflar bo‘lsa, vergul bilan ajratiladi.

Muallif(lar)ning ish joyi:

Ushbu ma‘lumot quyidagi tartibda taqdim etilishi kerak: kafedra, institut, shahar va mamlakat.

Yozishmalarga javobgar muallif:

Ismi, otasining ismi, familiyasi; bo‘lim, muassasa, mamlakat, to‘liq pochta manzili, telefon raqami, faks raqami, elektron pochta manzili keltirilgan bo‘lishi kerak.

Maqolaning sarlavhasi (ingliz, rus va o‘zbek), muallif (mualliflar) haqidagi ma‘lumotlar lotin alifbosi (transliteratsiya)da beriladi.

Annotatsiya va kalit so‘zlar:

Annotatsiya – ilmiy xarakterdagi maqola hajmidan tashqari berilgan ingliz, rus va o‘zbek tillaridagi qisqacha bayon.

Annotatsiyada maqolaning asosiy jihatlarini bayon etishda quyidagilarga e‘tibor beriladi:

Tadqiqotning asosiy ma‘lumotlarini qamrab olishi va ishda mavjud bo‘lmagan faktlar bo‘lmashligi lozim;

Maqolaning tuzilishi annotatsiyada takrorlanadi: kirish, maqsad va vazifa, usullar, natija/ muhokama, xulosa/mulohaza;

Natijalar aniq va lo‘nda bo‘lib, uzviylikda beriladi;

Annotatsiyada maqola sarlavhasi takrorlanmaydi, keraksiz izohlar, “kirish jummalari” (Muallif maqolada shuni nazarda tutadiki...) bo‘lmashligi lozim;

Annotatsiyada iqtibos keltirilmaydi;

Annotatsiya matnining hajmi 250–300 so‘zdan iborat bo‘lishi lozim.

Annotatsiya ostida “Kalit so‘z va so‘z birikmalari” (8–10 ta) yozuvi joylashtiriladi. Kalit so‘zlar maqolaning asosiy mazmunini ifodalab, asosan, sohaga doir muhim tushunchalardan tashkil topgan bo‘lishi lozim.

Kirish:

Maqolada tadqiqotning maqsadi va maqola yozilishi vaqtida ilmiy muammoning holati aks etishi kerak.

Maqsad va vazifa:

Maqolaning mazmun-mohiyati maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda tizimli ravishda ochib beriladi.

Usullar:

Tadqiqot usullari batafsil tavsiflangan bo‘lishi lozim.

Natijalar va mulohaza:

Natijalar va mulohazalar kengaytirilgan shaklda taqdim etilishi kerak (ba‘zi o‘rinlarda jadvallar va tasvirlar yordamida), shuningdek, ilgari nashr etilgan natijalarning qiyosiy tahlili va talqini beriladi.

Xulosa:

kirish qismida qo‘yilgan savollarga javoblar, xulosalar aniq ko‘rsatilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlarning berilish tartibi:

Adabiyotlar ro‘yxati lotin alifbosiga transliteratsiya qilinadi.

Ro‘yxatga kiritilgan adabiyotlar soni 10 tadan kam 50 tadan oshmasligi kerak.

Maqola matni ichida adabiyotlar quyidagicha berilishi lozim: [Muallif familiyasi, nashr yili: sahifa].

Masalan, 1. Familiya, ism (nashr yili). asar nomi, nashriyot nomi, shahar, sahifa.